

ZAVAROVANJE IN NESREČE

Marko Polič*

Bojan Ušeničnik**

V nesreči prizadeta skupnost in posameznik potrebujeta veliko pomoči, tudi denarne, če želita obnoviti življenjske in delovne razmere vsaj na prejšnjo raven. Virov pomoči je več. Prispevek obravnava le zavarovanje, ki je pomemben nestrukturalni dejavnik blažitve posledic nesreče. Najbrž ni treba posebej razlagati, kaj je zavarovanje, zanimivo pa bo zvedeti, koliko in kako je zavarovanje pri nas razvito.

Osebnost in premoženjsko zavarovanje se tudi pri nas vse bolj uveljavlja kot oblika varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami. Z zavarovanjem si posamezniki, delovne in druge organizacije, družbenopolitične skupnosti ter druge družbene in fizične pravne osebe (zavarovanci) po načelih vzajemnosti in solidarnosti zagotavljajo socialno in gospodarsko varnost tudi ob različnih naravnih in drugih nesrečah, ki ogrozijo zdravje in življenje ljudi ter njihovo premoženje. V okviru sredstev, ki jih zavarovanci združujejo v ustrezni rizični skupnosti, se poleg sredstev za odškodnine (zavarovalnine) in druge obveznosti iz zavarovalnih pogodb oblikujejo tudi določena namenska sredstva za izvajanje preventivnih ukrepov varstva pred naravnimi nesrečami.

Višina zavarovalne premije in zavarovalnina sta odvisni od mnogih dejavnikov, najbolj pa od števila zavarovancev v temeljni rizični skupnosti oziroma od velikosti rizične skupnosti.

V okviru Zavarovalne skupnosti Triglav, ki pokriva približno 91 odstotkov vseh zavarovanj v Sloveniji, delujeta rizični skupnosti osebnih in premoženjskih zavarovanj. Od osebnih zavarovanj so s stališča varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami pomembna zlasti nezgodna zavarovanja, kamor sodijo nezgodno zavarovanje oseb pri delu in zunaj dela, zavarovanje potnikov v javnem prometu in nekatera posebna nezgodna zavarovanja. Pri tem je zanimivo, da nezgodna zavarovanja ne vključujejo zavarovanja zaradi potresa in boleznih.

V Sloveniji je bilo leta 1987 pri Zavarovalni skupnosti Triglav nezgodno zavarovanih okoli 812.000 oseb (individualno in kolektivno zavarovanje), 655.000 voznikov in potnikov motornih vozil, 341.000 otrok in šolske mladine in en milijon hotelskih gostov. V zadnjih desetih letih se je število zavarovanj stalno povečevalo in se še povečuje.

Premoženje je pri nas možno zavarovati predvsem pred požarom in raznimi vremenskimi ujmami, na primer pred točo, pozebo, viharjem, poplavo, snežnim plazom. Tako kot pri osebnem tudi pri premoženjskem zavarovanju premoženja ni možno zavarovati pred potresom, prav tako ni možno zavarovati živali pred živalskimi nalezljivimi boleznimi, ki so z zakonom o varstvu pred kužnimi boleznimi določene kot posebno nevarne in se obvezno zatirajo, kot tudi ne posevkov in plodov pred rastlinskimi boleznimi.

Tudi pri zavarovanju premoženja stalno narašča število oziroma obseg zavarovanj. Vzemimo za primer zavarovanje kmetijskih površin. Leta 1978 je bilo v Slo-

veniji zavarovnih v povprečju 13,2 % površin, leta 1980 18,3 %, leta 1985 24,6 % in leta 1988 25,9 %. Stopnjo zavarovanosti

kmetijskih površin po območnih skupnostih v letu 1988 prikazuje naslednja preglednica:

Preglednica 1. Pregled vseh površin in zavarovanih površin (v hektarjih) po območnih skupnostih v letu 1988.

Območna skupnost	Vse površine	Zavarovane površine	%
Celje	21.168	4.383,0	20,7
Nova gorica	7.407	3.368,0	45,5
Kranj	6.011	1.976,1	32,9
Krško	14.401	2.086,0	14,5
Murska Sobota	45.799	17.530,1	38,3
Novo mesto	18.470	1.139,1	6,2
Postojna	5.131	891,9	17,4
Trbovlje	1.530	—	—
Koper	5.261	825,3	15,7
Mengeš	4.528	688,8	18,2
Ljubljana	13.024	2.513,5	19,3
Maribor	53.813	15.607,3	29,0
Skupaj	196.543	51.009,1	25,9

Vir: Zavarovalna skupnost Triglav.

Preglednica 2. Pregled vplačanih premij in izplačanih odškodnin zaradi pozebe in toče od 1986. do 1988. leta v SR Sloveniji.

Leto	Premija	Izplačane odškodnine			Odškodnina Premija
		Pozeba	Toča	Skupaj	
1986	3.067.146	220.189	4.184.127	4.404.316	143,6
1987	6.171.474	58.483	7.955.331	8.013.814	129,8
1988	15.546.197	11.584.466	8.137.784	19.722.250	126,8
Skupaj	24.784.817	11.863.138	20.277.242	32.140.380	129,9

Opomba: Podatki za obdobje od 1977. do 1985. leta so bili objavljeni v prvi številki Ujme na strani 86.

Vir: Zavarovalna skupnost Triglav.

Preglednica 3. Pregled zavarovanosti kopitarjev, goveda, prašičev in drobnice v letu 1987 v SR Sloveniji.

Vrsta živali	Število zavarovanj	Število zavarovanih živali	%	Povprečna zavarovalna vsota na eno zavar. žival
Zavarovane živali z zdravljem	Kopitarji 2.594 Govedo 56.143 Prašiči 12.312 Drobnica 290	3.420 193.617 44.805 4.997	23,5 34,8 7,5 19,8	559.815 320.244 93.549 58.350
Skupaj	71.339	246.839	20,7	277.114
Zavarovane živali brez zdravljenja	Kopitarji 105 Govedo 780 Prašiči 924 Drobnica 43	169 94.725 180.824 1.993	1,2 17,0 30,3 7,9	816.248 280.641 41.773 47.411
Skupaj	1.906	277.711	23,3	123.756

Vir: Zavarovalna skupnost Triglav.

* Dr., izr. prof., Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 12, Ljubljana.

** Predsedstvo SR Slovenije, Erjavčeva 17, Ljubljana.

Preglednica 4. Gibanje števila požarnih zavarovanj v obdobju 1983—1987 v SR Sloveniji.

Leto	Število požarnih zavarovanj			
	Zasebno premoženje	I (1983)	Družbeno premoženje	I (1983)
1983	410.185	100,0	15.776	100,0
1984	425.163	103,6	16.494	104,5
1985	420.118	102,4	17.449	110,6
1986	415.643	101,3	17.501	110,9
1987	421.884	102,8	17.863	113,2

Preglednica 5. Odgovori na vprašanje: »Ali menite, da se pri nas ljudje dovolj zavarujejo glede na obseg škode in možne nevarnosti?«

	v odstotkih			
	S1	S2	S3	S4
1 — premalo se zavarujejo	91	92	90	78
2 — ravno prav se zavarujejo	6	8	10	22
3 — preveč so zavarovani	3	0	0	0

Preglednica 6. Odgovori na vprašanje: »Kaj menite o višini zavarovalnih premij?«

	v odstotkih			
	S1	S2	S3	S4
1 — premajhne so	32	46	50	22
2 — ustrezne so	38	27	40	56
3 — prevelike so	30	27	10	22

Preglednica 7. Odgovori na vprašanje: »Kaj menite o višini zavarovalnine?«

	v odstotkih			
	S1	S2	S3	S4
1 — premajhna je	49	54	40	28
2 — ustrezna je	34	21	50	50
3 — previsoka je	17	25	10	22

Preglednica 8. Odgovori na vprašanje: »Kaj po vašem mnenju lahko največ prispeva k odstranjevanju posledic nesreče?«

	v odstotkih			
	S1	S2	S3	S4
1 — zavarovanje	7	0	0	0
2 — solidarnostna pomoč	7	23	30	44
3 — zavarovanje in solid. pomoč	84	69	70	51
4 — nič od tega	2	8	0	5

V zadnjih dvanajstih letih pri zavarovanju posevkov in plodov premije nikdar niso pokrile izplačanih odškodnin, saj je za to vrsto zavarovanja značilno, da so visoke letne škode skoraj reden, katastrofalne škode pa pogost pojav. Z zavarovanjem posevkov in plodov se le redko kdaj oblikujejo zadostne varnostne rezerve in je zato potrebno za pokrivanje odškodnin uporabiti tudi sredstva iz varnostnih rezerv ostalih rizičnih skupnosti.

Stopnja zavarovanosti živali je zelo različna glede na vrste živali kot tudi zavarovanje (sklenitve zavarovalne pogodbe). Zavarovanost je največja pri govedu (51,8 %), najmanjša pa pri konjih (47,7 %). Med najbolj razširjenimi je zavarovanje premoženja pred požarom. Stopnja zavarovanosti zasebnega premoženja se v

zadnjih letih ne povečuje več, povečuje pa se stopnja zavarovanosti družbenega premoženja.

Na razvoj zavarovalništva vplivajo poleg vrste objektivnih dejavnikov tudi mnogi psihološki dejavniki. Žal pri nas ni dosti tovrstnih raziskav, zato si oglejmo nekaj tujih ugotovitev. Če nič drugega, nam bodo vsaj nakazale, kdaj in zakaj se ljudje bodo oz. ne bodo zavarovali pred nesrečami. Bolj ko so to izrazite, kar je odvisno od njihove pogostosti, izkušnje z njimi, zavedanja, vrste in količine obvestil, bližine nevarnega območja in nevarnosti nesreče, bolj je verjetno, da se bodo zavarovali. Četudi prebivalci vedo ali menijo, da živijo na nevarnem območju, ni nujno, da se bodo zavarovali. Toda več ko vedo o

nevarnostih, večja je verjetnost, da se bodo. Problem je v tem, da ljudje nasploh premalo vedo tako o nevarnostih kot o samem zavarovanju, čeprav živijo na ogroženih območjih. Raziskave kažejo, da se zavarujejo predvsem tisti, ki o zavarovanju več vedo, da pa tudi pričakujejo, da bo škoda zaradi nesreče večja. Bolj ko se ljudje zavedajo možnosti nesreče, prej se bodo zavarovali. Zavarujejo se predvsem tisti, ki so nesrečo doživeli sami ali pa so jo doživeli njihovi prijatelji, ki so doživeli več nesreč, ki pripadajo višjemu sloju in, ki menijo, da je njihova prihodnost odvisna predvsem od njih samih. Ljudje se bodo prej zavarovali proti zmerno verjetnim dogodkom, ki povzročijo veliko škodo, kot pa proti zelo verjetnim, ki povzročijo malo škode. Zdi se, kot da se ne žele zavarovati proti dogodkom, katerih verjetnost ne presega neke določene vrednosti, nekega praga. Stopnja zavarovanja je odvisna tudi od višine premije in zavarovalniške politike (obveščanje, reklamiranje). Če so bile premije previsoke, če ljudi niso obveščali in jim ponudili možnost, da bi se zavarovali, se ti pač niso zavarovali. V grobem bi torej lahko dejali, da je stopnja zavarovanj odvisna od stvarnega dogajanja (pogostosti in obsega nesreč, zavarovalniške politike) in od tega, kako ga prizadeti vidijo. Če živijo z občutkom lažne varnosti, če menijo, da se njim to ne more pripetiti, se pač ne bodo zavarovali. Prva nesreča bo sicer zvečala število zavarovanj, toda le za krajši čas. Če nesreče niso prepogoste, se vse kmalu vrne v običajno stanje. Šele ko bo gotovost premagala negotovost, se bo tudi v tovrstnem ravnanju ljudi nekaj spremenilo.

O zavarovanju smo spraševali štiri različne skupine izpraševancev (S1: 89 članov koordinacijskih odborov za razvijanje in uveljavljanje socialistične solidarnosti pri OK SZDL, S2: 26 članov občinskih štabov CZ iz Ilirske Bistrice in Postojne, S3: 10 članov predsedstva KK SZDL Gradišče v Ljubljani in S4: 18 študentov prvega letnika psihologije). Podatki so dobljeni kot stranski proizvod neke druge raziskave (Polič in Ušeničnik, 1989). Večina izpraševancev v vsaki skupini (S1 82 %, S2 73 %, S3 70 % in S4 67 %) je dejala, da bi vsi morali zavarovati svoje življenje in premoženje. Žal pa prepričanje ni isto kot dejanje. In kakšno je mnenje izpraševanih o stopnji zavarovanja pri nas?

Ocene so precej enoznačne in stvarne. Kot smo že ugotovili iz na začetku omenjenih podatkov, je zavarovanje pred nesrečami pri nas razmeroma nerazvito. Ljudje nimajo možnosti zavarovati se pred vsemi vrstami nesreč. Domnevamo tudi, da — ne glede na družbeno pogojenost razvoja zavarovalništva — o tem še vedno premalo vedo. To do neke mere odražajo tudi odgovori na ostala vprašanja.

Kar precej izpraševancev v vsaki od skupin precenjuje vrednost zavarovalnih premij. Te so glede na velikost rizičnih skupnosti in druge dejavnike še vedno zelo nizke, in kot smo videli, ne pokrivajo minimalnih odškodnin niti ne omogočajo ustrezne preventivne dejavnosti.

Tudi višine zavarovalnine ljudje ne precenjujejo. To ustreza dejanskemu stanju. Zdi se tudi, da izpraševanci zavarovanja ne vidijo kot nekaj posebnega, ampak ga povezujejo s solidarnostjo. Slednja ima v

Ljudje očitno niso prepričani, da bi z zavarovanjem premoženja lahko bistveno prispevali k odpravljanju posledic naravnih in drugih nesreč. Na to poleg višine zavarovalnine in stopnje zavarovalnosti premoženja gotovo vplivajo še mnogi drugi dejavniki, ki bi jih bilo nujno treba natančneje raziskati.

Zakaj so odgovori prav taki, je najbrže do neke mere pogojeno tudi s samim vprašalnikom, saj se je večina vprašanih nanašala na solidarnost. V ocenah skupin ni večjih razlik, vsaj ne pri odgovornih. Glede na enostavnost vprašanj je to po svoje tudi razumljivo. Žal nam podatki ne povedo veliko več od preprostega mnenja, ki ustreza nekemu stanju. V vprašanih smo namreč zajeli vse premalo relevantnih spremenljivk.

1. Drabek, T. E., 1986. Human System Responses to Disaster. Springer-Verlag, New York
2. Polič M., B. Ušeničnik, 1989. Zaznava solidarnosti, Ujma, št. 3

UJMA
UJMA
UJMA
UJMA
UJMA
UJMA
UJMA
UJMA
UJMA

PSIHOLOŠKI VIDIKI NESREČ:

med zablodami in resnicami

Marko Polič*

Raziskovanje psiholoških vidikov nesreč je razmeroma novo področje psihologije. Izsledki so zavrnili mnoga dosedanja verovanja in opozorili na pomen upoštevanja psiholoških zakonitosti pri ukrepanju med nesrečo. V članku skuša avtor pri obravnavi izbranih vprašanj (načrtovanja, opozarjanja, evakuacije, psihičnih posledic in socialne podpore) prikazati in razložiti nasprotja med dejanskim in namišljenim na tem področju.

Ljudje se z nesrečami in nevarnostmi soočajo že od nekdaj. Toda šele med drugo svetovno vojno, predvsem pa v petdesetih letih, so se začela prva sistematična raziskovanja človeškega doživljanja in vedenja med njimi. Do takrat in pogosto še danes so namesto dejstev govorila bolj prepričanja. Ljudje so si pač skušali dogajanje med zanje pomembnim dogodkom nekako osmisliti. Nesreča namreč vedno, posredno ali neposredno, prizadene ljudi, saj drugače sploh ni nesreča. Tako kot lahko nastane tudi zaradi človeške dejavnosti, je predvsem ukrepanje ljudi tisto, ki preprečuje ali blaži njene posledice. To pomeni, da je treba poznati značilnosti ravnanja ljudi v izrednih razmerah, tj. takih, v katerih posameznik ali skupina ne delujejo več normalno in se počutijo ogroženi. Ta prispevek ima morda malce preveč častihlepen naslov, saj želi govoriti o zablodah in resnicah, kar lahko pomeni, da si avtor skuša prisvojiti vlogo razsodnika. Moj namen ni te vrste. Toda gre za razmeroma novo področje psihologije, ki po eni strani še išče prava vprašanja in postopke za njihovo razreševanje, po drugi pa se izgublja v tradicionalnih predstavah o delovanju človeka, v predsodkih in zmotah. Obstaja cela vrsta povsem nasprotujočih si stališč in pogledov. Sprejem enega pomeni tudi drugačno dejavnost, načrtovanje in ukrepanje. Tod pa je včasih lahko tudi meja med življenjem in smrtjo, med dramo in tragedijo. Zato bom skušal položaj jasneje prikazati in različne alternative povezati z okoliščinami, v katerih so nastale. Pri tem se bom, kolikor bo le mogoče, opiral na spoznanja empiričnih raziskav, žal predvsem tujih. To pomeni, da njihovih ugotovitev ni možno enostavno preslikati v naše razmere, saj bi to pomenilo zanemarjanje kulture in tradicije, družbenih, gospodarskih in ekoloških razmer sploh ter še česa. To pa na vedenje ljudi še kako vpliva. Po drugi strani pa nismo osamljeni na samotnem otoku. Obstajajo skupne značilnosti vedenja različnih skupin ljudi v podobnih okoliščinah ter podobna vprašanja in njim ustrezni postopki. Izhodišče razprave je obravnavanje vedenja normalnih ljudi v **neobičajnih** razmerah. Temu vedenju pogosto pripisujemo nerazumnost, toda praviloma vedno v analizah, opravljenih po samem dogodku, ko je situacija dobro znana in ustrežnejše ravnanje jasno. Osnova za te napake leži tudi v dejstvu, da pogosto mešamo razumnost z vedenjem, ki je skladno z zahtevami dane kulture, in

vsako drugačno obsojamo. Taka vedenja pogosto, čeprav ne vedno upravičeno, uvrščamo v ti. **kolektivno vedenje**, ki ga Turner in Killian (1972) opredeljujeta kot **dejavnost skupin, ki delujejo brez jasnih napotkov svoje kulture**. Do kolektivnega vedenja pride, kadar je socialni sistem v krizi, tj. kadar so njegove tradicionalne institucionalizirane strukture v veliki meri uničene, neutralizirane, ali pa jih sodelujoči kolektivno več ne smatrajo za ustrezno vodilo svojih dejavnosti (Wenger, 1978). Socialni sistem je lahko moten na različni stopnji in v različnem obsegu. Takoj pa moram reči, da so kolektivna vedenja v svojih skrajnostih, kot so npr. paničen beg, kriminalno vedenje, družbeni nemiri itd., med nesrečami razmeroma redka, pač pa so pogostejša v družbenih konfliktnih situacijah zaradi njihove narave same.

Opredelitev nesreč

Za razumevanje dogajanja je morda potrebno najprej opredeliti pojem nesreče. Izčrpne opredelitve so razmeroma redke. Praviloma jih opredeljujejo kot dogodek, v katerih se pojavijo poškodbe in škoda, pri čemer sam dogodek ni bil **namerno** izzvan. To ne pomeni, da posameznikovo vedenje pri povzročanju in/ali poteku nesreče ni pomembno. Toda pomembni so tudi dejavniki širšega družbenega in fizičnega okolja, ki na to vedenje vplivajo. Nesreče so lahko individualne ali skupinske, takega ali drugačnega porekla. Tu se bomo ukvarjali predvsem z vprašanjem narave psihičnih odzivov na nenaden in nepričakovan velik stres, do katerega pride v nesreči, ki prizadene skupnost.

Ali lahko govorimo o nesrečah nasploh? Danes vse bolj prevladuje mnenje, da je reševanje vprašanj, povezanih s kakršnokoli nesrečo, podobno, ne glede na povzročitelja, da jih lahko obravnavamo kot člane iste skupine pojavov. Medtem ko so prve opredelitve nesreč izhajale predvsem iz njihove fizične plati in jih s tem razglašale za različne, so novejša socialna usmerjena, s čimer so pristopale k različnim nesrečam kot k istovrstnim pojavom. Poudarek se premika s fizičnega dogodka k različnim vidikom socialne situacije. Vitaliano in sodelavci (1987) povzemajoč različne avtorje opredeljujejo nesrečo kot:

* Dr., izr. prof., Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 12, Ljubljana.